

ASOCIAȚIA ARHEO VEST
TIMIȘOARA

ARHEOVEST

V₂

-IN HONOREM DOINA BENEA-

Interdisciplinaritate în Arheologie și Istorie

Timișoara, 25 noiembrie 2017

JATEPress Kiadó
Szeged
2017

Editor: Sorin FORȚIU (cu mulțumiri pentru ajutorul punctual acordat lui Andrei STAVILĂ, Cristian OPREAN, Adrian CÎNTAR și Simona REGEP)

Coordonator: Dorel MICLE

DVD-ROM: Adrian CÎNTAR

WEB: Sorin FORȚIU și Claudiu TOMA

Coperta: Alice DUMITRAȘCU

Foto copertă: Tudor VREME-MOSER, <http://ideatm.ro/wordpress/>

Această lucrare a apărut sub egida:

**Asociația
ArheoVest
Timișoara**

© ArheoVest, Timișoara, 2017

Președinte Lorena SMADU

www.arheovest.com

ISBN 978-963-315-358-1 (Összes/General)

ISBN 978-963-315-360-4 (II. kötet/volumul)

Avertisment: Acest volum digital este o imagine cât se poate de fidelă a celui tipărit.

Responsabilitatea pentru conținutul materialelor revine în totalitate autorilor.

DVD-ROMul conține contribuțiile în varianta color precum și imaginile la rezoluția maximă trimisă de autor.

DRUMUL SUFLETULUI ÎN CÂNTECUL DE ZORI

*Nicolae Hurduzeu**

* Universitatea de Vest din Timișoara, DPPD; nicolae_hurduzeu@yahoo.com

Abstract. Where does the Soul go after it leaves its earthly companion? Does it go to the dungeon of torment in Tartarus or to the Elysian Fields? Since early days men had an utmost curiosity to visit the afterworld, the place where the souls go after they leave the body, in order to understand what happens after the great passage. Ancient religious literature mention the visits to Inferno of some legendary figures or ordinary people, such as Gilgamesh, Ulysses, Hercules etc., eager to discover what happens after death. The afterworld is the subject of numerous descriptions which emphasize the fear of men in face of the unknown behind the grave and reveal the belief in another life of the soul. In Latin literature, *The Aeneid* of Virgil gives the most accurate description of the afterworld, being a true guide of the Inferno. These representations were taken over in time in Christian mythology by the so called *interpretation christiana* and were preserved in funeral rituals. The ancestral fear of the afterlife prevailed up to our days in the funeral rituals in the villages situated on the Timis river valley of Caras-Severin County. In these rituals the relatives of the deceased must help the soul get to the afterworld by the observance of some rituals performed during the three days in which he deceased is kept at home. Among these, the dawn song is of utmost importance as it leads the soul to a happy life in the afterlife.

Keywords: afterlife, Inferno, funeral ritual, soul, the *Dawn Song*.

Ultimul mare prag pe care-l are omul de trecut este moartea. Moartea are propria ei mitologie și pentru multe culturi ea nu înseamnă sfârșitul ci o continuare a vieții în lumea de apoi, ritualurile și practicile realizate cu această ocazie, unele din fondul comun indoeuropean reinterpretate cu elemente creștine, trebuind respectate cu sfințenie.

Lumea de dincolo va fi obiectul unor numeroase descrieri, care trădează spaima omului față de necunoscutul de dincolo de mormânt reflectând credința în viața de dincolo a sufletului. Dar unde se duce sufletul după ce își părăsește tovarășul de pe pământ? La locul pedepsei în Tartar sau în Câmpiile Elizee? De timpuriu omul a avut o curiozitate extraordinară să viziteze lumea de apoi, locul în care merg sufletele după desprinderea de trup pentru a înțelege ce se întâmplă după marea trecere. Textele vechi ale literaturii religioase povestesc despre vizitele în Infern ale unor personaje de legendă, sau pur și simplu ale unor oameni dornici să afle ce le rezervă soarta, ca Ghilgameș, Ulise, Hercule etc. Eneida lui Vergilius conține evocarea topografică cea mai precisă a lumii de dincolo, ea fiind un adevărat *ghid* al Infernului.

În zilele noastre, rudelor le revenine sarcina de a călăuzi sufletul în lumea de

apoi prin diversele ritualuri săvârșie în timpul celor trei zile cât mortul este ținut în casă, un rol important în cadrul acestora avându-l strigatul zorilor. Arealul de răspândire al cântecului de zori acoperă județele Timiș, Caraș-Severin, Mehedinți, Gorj, Alba, Bihor, Hunedoara, Sibiu, Brașov, Mureș, Galați, Vrancea, cu ramnificații în Bucovina și Moldova de Nord¹.

Pentru informații legate de strigatul zorilor, asupra căruia ne vom opri în studiul nostru, am apelat la o serie de de interviuri cu persoane vârstnice din satele Armeniș, Bolvașnița, Buchin, Buceșnița, Goleț, Petroșnița, Prisian, Sadova Nouă, Slatina, Valea Timișului și Vârciorova din județul Caraș Severin.

Ceremonia strigării zorilor și conținutul textelor însoțind sufletul călător pe *calea cea lungă, lungă fără umbră* reprezintă o inițiere în etosul popular². Cântecul de zori era obligatoriu în majoritatea satelor vizate mai sus având și el un rol extrem de important în coordonarea sufletului în lumea de apoi, suflet care pe parcursul zilelor în care era privegheat primea indicații foarte clare asupra a ceea ce are de făcut pe lumea cealaltă. Zorile se strigau dimineața *“pe vremea când dorm și apele ... ca melodie plângătoare. Sînt mai multe glasuri ... sînt două coruri, în două locuri deosebite, și cînd încetează unul, începe cellalt, și astfel alternativ plîng prin noapte ... sînt voci trăgă-nate, ca în vechiul teatru grecesc ...”*³ *“și dus așa de dulce și liniștit în plîngere, nu ca obicinuitul bocet care de multe ori e furios în exprimarea durerii, și avînd vorbe așa de mistice și obicinuite numai rar în colinde și în descânțece!”*⁴ după cum relatează Coșbuc, martor la un asemenea eveniment în peregrinările sale prin Banat, identificând cântecul cu o rămășiță dintr-un cult al naturii fiind aproape în întregimea lui păgân. Cântecul trebuia cântat de pe o înălțime, deal, departe de casa mortului, iar dacă în sat nu existau dealuri, zorile se strigau de pe o claie de fân sau dintr-un copac sau acoperiș de casă, obligatoriu de 9 femei ce stau cu fața spre răsărit privind cerul, împărțite în două coruri⁵, unul cu patru femei, celălalt cu cinci⁶. În Antichitatea târzie era larg răspândită credința că sufletul se înalță la ceruri, fie după moarte, fie în urma unei inițieri, a unei favori speciale sau a unui accident⁷. Și în credințele noastre populare, lumea de apoi este imaginată ca fiind în cer – *“... ale albe zori / Le pringe surori, / Să-ți dea ajutor / Până zbori la cer ...”*⁸ – după cum spune cântecul –, unde poate ajunge mai ușor cu ajutorul *zorilor* cu care sufletul este sfătuit să se însoțească în drumul său.

Zorile sunt făpturi mitice, întruchipări ale Soarelui care răsare, iar în plan magic au rolul de a ajuta sufletul să treacă din lumea celor vii în lumea celor morți⁹, tot așa cum la naștere Ursitoarele asistă intrarea în viață a noului născut și trebuie să-i decidă

¹ Căliman, 2010, p. 142.

² Lorinț, Belcin Pleșca, 1993, p. 42.

³ Coșbuc, 1986, p. 223.

⁴ Coșbuc, 1986, p. 224.

⁵ Coșbuc, 1986, p. 225.

⁶ Crețu, 1968, p. 271.

⁷ Culianu, 2002, p. 263.

⁸ Inf. Berzescu Călina, 80 ani, Armeniș.

⁹ Pop, 1968, p. 88-89.

soarta. În ambele cazuri, atât la naștere cât și la moarte aceste personaje mitologice în număr de trei veghează la permanentizarea neamului, care în concepția tradițională românească reprezintă un tot binar constituit din lumea celor vii și lumea celor morți. Ultimii fac parte din viața cotidiană a familiei doar că ei trăiesc în lumea de dincolo și asistă atât la venirea pe lume a noilor născuți cât și la trecerea sufletului în lumea de dincolo. Ca și în Antichitate, strămoșii participă la viața comunității și sunt evocați atât în cântece cât și în anumite zile din an – ziua morților – când se realizează anumite ritualuri dedicate lor.

La romani, morților le erau consacrate o serie de sărbători: *Parentalia* – *Feralia* (13–21 februarie), care se ținea în februarie și *Lemuria*, care se ținea în mai – sărbători prezentate în *Fastele* lui Ovidiu. În timpul *Parentaliei*, se credea că morții vin pe pământ și se hrănesc cu alimentele de pe mormânt. Februarie era ultima lună a anului și împărțase condiția fluidă, haotică ce caracteriza intervalele dintre două cicluri temporale, în care normele erau abolite¹⁰. În ziua următoare, 22 februarie, se organiza o masă la care participa întreaga familie, la masă fiind așezate și statuile zeilor protectori ai familiei dar erau lăsate și locuri libere pentru cei dispăruți¹¹. În timpul celor trei zile de *Lemuria* (9, 11 și 13 mai), morții se întorceau și vizitau casele urmașilor lor. Dacă este să analizăm cele două sărbători dedicate morților, scopul *Feraliilor* (21 februarie – ultima zi a *Parentaliilor*) era acela de a menține prin ofrande aduse la morminte relațiile bune din familie inclusiv cu strămoșii, care cu această ocazie nu părăsesc mormântul pentru a-i bântui pe cei vii. În timpul *Lemuriilor*, însă, sufletele morților ies din morminte și se amestecă printre cei vii, aceștia încercând prin vicleșug să le alunge¹². Morții erau socotiți ființe sfinte¹³. Cicero spunea: “*Strămoșii noștri au voit ca oamenii care au plecat din această viață să fie socotiți în numărul zeilor ... Să se dea zeilor mani ce li se datorează, sunt oameni care au plecat din această viață; socotiți-i ca ființe divine*”¹⁴.

Moartea apare astfel ca o inițiere, o pregătire a sufletului pentru a trece în lumea de apoi unde-și va întâlni strămoșii. Contactul în plan mitic al celor vii cu cei morți mediat de Ursitoare, Zori și neamul strămoșilor conturează un timp ciclic în care atât nașterea cât și moartea nu înseamnă decât trecerea într-o nouă etapă, într-o nouă viață¹⁵.

Zorile se strigau la ora 5 dimineața de 3, 5 sau 7 femei¹⁶, cele care strigau zorile, erau de obicei chemate să cânte mortul în fiecare duminică, până la 6 săptămâni¹⁷. Așa cum în Antichitate muzele, la început trei - Caliope (Cântăreața), Clio (Naratoarea) și Euterpe (Bucuria) apoi șapte, adăugându-li-se Melpomene (Teatrul), Terpsichore (Dansul), Erato (Poezia) și Urania (Astronomia), ce-și aveau sediul în Pieria în preajma

¹⁰ Eliade, 1999, p. 110.

¹¹ Georgescu, 2011, p. 64.

¹² Dumézil, 1993, p. 952.

¹³ Hurduzeu, 2015, p. 41.

¹⁴ Ștefănescu, Teodorescu, 1937, p. 158.

¹⁵ Hurduzeu, 2015, p. 39.

¹⁶ Inf. Corici Ana, 72 de ani, Valea Timișului.

¹⁷ Inf. Dragomir Stanca, 67 ani, Armeniș.

Olimpului, conform lui Hesiod, cântau imnuri dedicate zeilor¹⁸, tot așa și-n zilele noastre, femeile strigă zorile cu scopul de a da mortului onoarea din urmă, de a-l îndestula și de a-i câștiga primirea în lumea de apoi și odihnă. Cântecele are efect terapeutic, el întărea ca prin farmec forțele luptătorilor sau ale vâslaşilor de pe Argos¹⁹, iar în cazul nostru are rolul de a călăuzi, de a îndruma sufletul defunctului în viața de apoi.

Odată transmisă sarcina sufletului de a se însoți cu zorile, în cântecul de zori un rol important îl are cântatul cocoșilor. Cocoșii anunță o nouă zi prin cântec și bătaia aripilor, această calitate fiind considerată în Antichitate de origine divină, în popor fiind considerat paznic al hotarului dintre forțele benefice și cele malefice, care își pierd forțele după cântatul cocoșului²⁰. Cântecele cocoșului anunța victoria Soarelui și a luminii asupra nopții, vestind curățirea spațiului nocturn de forțele ostile omului²¹. Cocoșii ar trebui să-l trezească pe cel plecat, și-n caz că s-ar găsi un cocoș, care *“Din aripi să zbicească, / Să tălăpăiască, Să ce pomenească”*, ar fi primit multe bogății din partea membrilor familiei, asigurând astfel sufletul defunctului că cei rămași în viață au făcut tot ce le-a stat în putință pentru a-l întoarce la viață pe cel plecat: *“Că de s-ar afla, / Mare dar i-am da: / Verge păginioară, / Cu multe izvoară. / Și ciocșorul lui / Noi l-am arginfi, / Piciorușul lui / Noi l-am potcovi, / Cu potcoave de argint /... / Și noi i-am mai da: / Dacă te-ar scula, / Cioporel de oi, / O gulă de boi, / Să rămâi cu noi. / Pe murgu înșăuat, / De te-ar fi sculat”*²².

Cocoșul este pasărea psihopompă care ajută sufletul să urce la cer și care în același timp îl protejează de ploaie, fulgere sau trăsnete, dar și de forțele malefice²³ ținând sufletul sub aripile lui.

Cântecul se concentrează, în continuare, asupra drumului pe care trebuie să meargă sufletul spre lume de apoi și încearcă să călăuzească sufletul spre calea cea mai accesibilă și mai ușoară indicându-i-se să nu urmeze în intersecții drumurile de la stânga, care sunt presărate cu spini: *“Și d-acuma pleci și mergi / Drago și ce vei uita / Două căli fi s-or făcea. / Să nu iei calea la stânga / Că aia-i cu cai arată / Și cu spini îi sămănată / Și răi cătrurari ce-așceptă”*²⁴, ci să meargă la răscruce pe drumul din dreapta, care este presărat cu flori de busuioc, viorele, bujor, care au rolul de a-l ajuta să uite de dorul celor de acasă și de lumea pământeană abia părăsită: *“... Numa să apuci / La mâna dreaptă / Că-i calea arată / Cu flori semănată”*²⁵.

Schema mitică a vizitei în lumea de apoi, în Infernul antic, se păstrează în linii generale în cântecul de zori, bifurcația simbolizând la dreapta binele, valorizarea existenței ideale, iar la stânga răul, chinurile. Și în Infernul lui Vergiliu, Enea și Sibila ajung la marea bifurcație: într-o parte drumul către câmpiile Elizee, rezervat sufletelor prea-

¹⁸ Ursache, 2015, p. 69.

¹⁹ Ursache, 2015, p. 79.

²⁰ Ghinoiu, 2004, p. 85-86.

²¹ Ghinoiu, 2004, p. 86.

²² Inf. Berzescu Călina, 80 ani, Armeniș.

²³ Șișu, 2001, p. 311.

²⁴ Inf. Grigorovici Marta, 79 ani, Sadova Nouă.

²⁵ Inf. Berzescu Călina, 80 ani, Armeniș.

fericite, iar în cealaltă, drumul chinurilor ducând spre Tartar, drum rezervat celor răi²⁶. Urmând mereu calea din dreapta, pentru a evita neplăcerile și judecătorii răi, sufletul ajunge la poarta raiului, unde va intra și va întâlni la umbra pomului vieții pe cei plecați din această lume. Ajuns aici, cărturarii buni: “*Drago dă mână ce vor lua, / Și ei dragă ce-or ducea / Sus pă scara cerului / Pân la poarta Raiului. / Acolo când vei ajungea / O apă mare vei vegea / Dragă nu ce spăria / C-aia-i apa cerurilor / Și cu punea vămilor. / La pământ vei ingenunchea / Și frumos ce vei ruga / Chiar dă Maica Precista / Ca să ce sloboadă ea / Că-i suflet nejugecat / Mergi la cântări dă păcat. / Colo sus la răsărit, / Estă un codru viorinț / Și un pom mândru-nflorit / Ș-așa mândru-i dă chikit / Dă sub el îi dă oginit / Pă poale îi argințit / Și la vârș îi aurit / Și sub el îi dă oginit / Și sub el cine o șăgea / Sfânta Maica Precisteia / Cu sfântu Arhanghelu / Care îmi ia sufletu / Și îl duce la loc dă ogină. / ... / Dragă și ce vei uita / O fântână vei vegea, / Fântână cu apă lină / Maica Domnului ogină, / Îmbrăcată-n haină albă, / Șăge dragă și ce-așceptă / Cu șofeili cu apă. / Ea apă îț va da, / Dragă dă ce vei spăla. / Și pă față și pă braț / Și pă oscioarili toace / Dă sudorili dă moarce*”²⁷.

Rolul acestui drum în lumea de apoi este de a ajuta sufletul să scape de dorul lumii pământene cu tot ce presupune ea, de propria memoria afectivă²⁸, rolul de psihopomp îl are *Arhanghelul*, care conduce sufletul, asemeni anticului Hermes²⁹, iar locul fluviului infernal Lethe, din care sufletul bea apă pentru a-și uita condiția umană, este luat de apa cerurilor în care sufletul este îmbăiat ritual de Maica Domnului, sufletul uitându-și condiția umană, ajunge în raiul creștin, care este asemănător lumii acesteia: “... *Și-n rai vei tuna, / Și ce vei vedea / Nu te speria! / La mijloc de rai / Îi pomu- înflorit / Florile-s de-argint. / Jos la umbra lui / Acolo s-or strâns / Tineri și bătrâni, / Fete și copii, / Oameni mai în vârstă, / ... / Cum ș-aicea este, ...*”³⁰.

În ziua înmormântării, la groapă, se cântă zorile de groapă, care se concentrază asupra Pământului ca divinitate căruia i se încredințează corpul și se recomandă sufletului să roage divinitatea Pământ în sânul căruia se întoarce să nu putrezească foarte repede corpul și să-i lase 9 ferestre prin care sufletul să mai poată ține legătura cu lumea terestră: “*Pămânce, pămânce / Dă astădz-năince, / Tu-mi vei fi pârince. / Că eu mi ț-am dat, / Spacele mele / În brațele tale. / Piciorușă mea / Îi în brața ta. / Și căpșoru meu / Îi în sîmul tău. / Dară X dară, / Roagă-mi ce roagă / Dă-1 galben pământ, / El să nu grăbească / Să ce putrăzască*”³¹. Totodată i se recomandă sufletului să nu plece pe ape deoarece acestea nu se mai întorc înapoi ci să ia calea Soarelui, care este mereu înapoi întorcător, probabil o străveche aluzie la o posibilă renaștere asemeni Soarelui: “*Sama să mi-ț iai / Pe ce urmă iei! / Dragă să- napuci / Calea apelor / Că-s tot ducătoare / Și ne- ntorcătoare. / Numa să apuci / Urma Soarelui! / El ducător, / Dar și- ntorcător, / Zăua-i sus pe cer, / Noapcea-i jos pe mări, / Sara-i întorcător / La casă da lui. / Așa*

²⁶ Vergilius, 1979, p. 218.

²⁷ Inf. Grigorovici Marta, 79 ani, Sadova Nouă.

²⁸ Crețu, 1968, p. 273.

²⁹ Bărbulescu, 1984, p. 188.

³⁰ Inf. Berzescu Călina, 80 ani, Armeniș.

³¹ Inf. Berzescu Călina, 80 ani, Armeniș.

și dumita, / Sara vei trăgea, / La casă de brad, / Să-ți fie dă veac. / Atunci vei veni, / Când se va făcea / Poduri pestă codruri, / Punce pestă munce, / Iară la tânăle / Chiți dă viorele / Și în juguri muguri, / Atunci și nici atunci. / Când se va făcea / În mijloc de râu / S-o face un lan dă grâu. / În vatră de foc / Chiți de busuioc, / Atunci și nici atunci”³².

Soarele este patronul zilei, al verii și al vieții întinerind și îmbătrânind zilnic fără să moară, în timp ce luna este un astru capricios, care asemeni omului este supus temporalității și morții trecând prin fazele lunare³³. Dacă vorbim despre cosmogonie, înțelegem, pe urmele lui Hesiod, apariția miraculoasă a zeilor ca întrupări ale fragmentelor cosmice: Pământul - Gea, Apa - Poseidon, Cerul - Zeus³⁴. Cântecul de zori marchează în pasajul de mai sus existența unui cult subsumat unei conștiințe agricole cu rădăcini străvechi în care rolul principal îl are Marea Zeiță preistorică, denumită și Mama Glie³⁵ sau Mama Bună, Zeița Mamă creatoare a vieții.

Cântecul se încheie cu un descântec ce trebuie să împiedice sufletul să mai vină la casa de unde a plecat pentru a-i bântui pe cei vii, cu excepția zilelor de Rusalie³⁶ în care este invitat la masă: *“Și noi ne-om ruga, / Să vini la Rusalie / Că mi-i zâua marie. / Noi cie-om așcepta, / Cu miesă încinsă, / Cu făclii aprinsă, / Cu pâharie plinie, / Cum o fi măi binie. / Unu-i cu bujor, / ntrunu-i foc și doro, / ntrunu-s viorielie, / ntrunu-i dor și jălie. / Unu-i cu zăharo, / ntrunu-i dor ș-amaro. / Și noi ne-om rugao / Să fii ier-tătorio, / Cum iești ducătorio / D-aiși dă la noio / Dânr-o lumie-ntralta”³⁷.*

Ideea lumii de apoi în raiul celest răzbate pe tot parcursul cântecului de zori prin intermediul căruia sufletul este călăuzit spre rai în cele două dimineți înainte de răsăritul Soarelui cât corpul se mai află în casă. Soarele trebuie să fie un exemplu pentru suflet, el răsărind în fiecare dimineață și sub aceeași formă renaște și parcurge același traseu. Calea apelor trebuie evitată pentru că ele sunt tot ducătoare și-napoi ne-ntorcătoare pierzând astfel posibilitatea renașterii în lumea de apoi.

Drumul mitic este imaginat asemeni unui drum lumesc pe parcursul căruia sufletul are nevoile lui umane: are nevoie de apă, are nevoie de odihnă, motiv pentru care primește de pomană un scaun în ziua înmormântării și un toiag – simbol al drumetului. De-a lungul drumului apar mai multe cumpene pe care sufletul trebuie să le depășească, fie plătind cu banii pe care-i are, punțile vâmlor, fie trebuind să apuce mereu pe calea din dreapta la răscruce pentru a putea ajunge în raiul ceresc.

Pentru a nu suferi sufletul de sete, acestuia trebuie să i se aducă apă – aluzie la chinurile infernale ale lui Tantal – și se pornesc izvoarele pentru ca sufletul să primească apa atât de necesară. La sfârșitul celor trei zile de priveghi, în sicriu se așează și o ață pe care au fost făcute tot atâtea noduri câte găleți de apă au fost duse de pomană sufletului de către copii în cele trei zile cât se priveghează mortul (de asemenea apă se va

³² Inf. Berzescu Călina, 80 ani, Armeniș.

³³ Ghinoiu, 2004, p. 65-67.

³⁴ Ursache, 2015, p. 56.

³⁵ Rădoescu, 2014, p. 110.

³⁶ Inf. Jurca Silvia, 69 ani, Bolvașnița.

³⁷ Inf. Jurca Silvia, 69 ani, Bolvașnița.

mai duce dimineața de către copii la trei case timp de 40 de zile) precum și semințe de cereale. Depunerea de semințe de cereala în sicriu ascunde de fapt aspecte legate de regenerarea vieții, forțele regeneratoare ale vegetației fiind controlate de Marea Zeiță înzestrată cu atributele vieții și ale morții³⁸. Cântecul de zori are rolul de protejare a sufletului în drumul său pe lumea cealaltă în care rolul central îl are un personaj feminin – în cazul de față Maica Domnului sau Maica Precista, care ascunde sub interpretarea creștină Marea Zeiță – aceasta apărând menționată explicit în ziua înmormântării când se cântă Zorile de groapă, aceasta fiind înzestrată cu atributele vieții și ale morții.

Concluzionăm că, de fapt, cântecul zorilor, este un cântec păgân, ancestral, în care Marea Zeiță preistorică dăătoare de viață și moarte prin creștinare a primit numele de Maica Domnului și are pe de o parte rolul de a împiedica mortul să devină strigoi, iar pe de altă parte are scopul de a-l orienta pe drumul potrivit în lumea de apoi, pe calea Soarelui care renaște în fiecare zi, moartea nefiind altceva decât trecerea într-o etapă nouă, într-o stare nouă, o nouă viață postumă. Întregul ceremonial evocă un cult al Soarelui cu rădăcini ancestrale, care reliefează caracterul alegoric al miturilor legate de lumea de apoi.

³⁸ Rădoescu, 2014, p. 98.

BIBLIOGRAFIE

- Căliman, 2010 Ion CĂLIMAN, *Ceremonialul riturilor de trecere. Însmormântarea*, vol. 3, Ed. Excelsior Art, Timișoara, 2010, 368 pg., ISBN 978-973-592-246-7.
- Crețu, 1968 Vasile CREȚU, *Mitul "Mareului drum" în cântecelele ceremoniale de petrecut în Banat*, În: *Folclor literar*, vol II, Timișoara, 1968, p. 271.
- Coșbuc, 1986 George COȘBUC, *Elemente ale literaturii populare*, Antologie, prefață și note Ion FILIPCIUC, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1986, 406 pg.
- Culianu, 2002 Ioan Petru CULIANU, *Călătorii în lumea de dincolo*, Trad. de Gabriela și Andrei OIȘTEANU, Pref., note de Andrei Oișteanu / Cuv. înainte de Lawrence E. SULLIVAN, în ro de Sorin ANTOHI, Ed. Polirom, Iași, 2002, 334 pg., ISBN 973-683-883-8.
- Dumezil, 1993 Georges DUMEZIL, *Mit și epopee*, Ed. Științifică, București, 1993, 992 pg., ISBN 973-44-0052-5.
- Eliade, 1999 Mircea ELIADE, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, vol. II, Ed. Științifică, București, 1991, 496 pg., ISBN 973-44-0028-2.
- Georgescu, 2011 Mircea GEORGESCU, *Nemurirea după moarte*, Ed. Antet XX. Press, Filipeștii de Târg, 2011, 192 pg., ISBN 978-973-636-443-3.
- Ghinoiu, 2004 Ion GHINOIU, *Sărbători și obiceiuri românești*, Ed. Elion, București, 2004, 399 pg., ISBN 973-8362-07-5.
- Hurduzeu, 2015 Nicolae HURDUZEU, *Concepția despre viață și moarte în Dacia romană reflectată în izvoarele literare și ritul funerar*, Ed. Eurostampa, Timișoara, 2015, 221 pg., ISBN 978-606-32-0039-7.
- Lorinț, Belcin Pleșca, 1993 Florica LORINȚ, Cornelia BELCIN PLEȘCA, *Îsemne despre destin*, În: *Anuarul Institutului de etnologie și folclor "C-tin Brăiloiu"*, SN, Tom 4 (1993), pp. 39-50.
- Pop, 1968 Mihai POP, *Mitul mării treceri*, În: *Folclor literar*, vol. II, Timișoara, 1968, pp. 88-89.
- Rădoescu, 2014 C-tin Livian RĂDOESCU, *Artă și religie în preistoria spațiului nord-dunărean*, Ed. Academica Brâncuși, Târgu-Jiu, 2014, 186 pg., ISBN 978-973-144-607-3.
- Șișu, 2010 Vasile ȘIȘU, *Odiseea sufletului*, Ed. Centrul județean al creației populare Mehedinți, Drobeta Turnu Severin, 2001, 392 pg.
- Ștefănescu, Teodorescu, 1937 L. ȘTEFĂNESCU, I. TEODORESCU, *Din viața romanilor: Lecturi ...*, București, 1937, 178 pg.
- Ursache, 2015 Petre URSACHE, *Miorița - dosarul mitologic al unei capodopere*, Ed. Eikon. București, 2015, 298 pg., ISBN 978-606-711-247-4.
- Vergilius, 1979 Maro Publius Vergilius, *Eneida*, Traducere, note și prefața de Teodor NAUM, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1979, 248 pg.